

Jaubert : *Le thème du 'Reste Sauveur' chez Philon*; Valentin Nikiprowetzky : *La doctrine de l'élenchos chez Philon, ses résonances philosophiques et sa portée religieuse*; Roger Arnaldez : *La dialectique des sentiments chez Philon*), în sfârșit, altele la legăturile lui Filon cu creștinismul și cu doctrina unor anumiți Părinți ai Bisericii (Charles Kannengiesser: *Philon et les Pères sur la double création de l'homme*; Jean Daniélou : *Philon et Grégoire de Nysse*; François Daumas : *La 'solitude' des Thérapeutes et les antécédents égyptiens du monachisme chrétien*; Antoine Guillaumont : *Philon et les origines du monachisme*).

Despre discuțiile prilejuite de cele mai multe comunicări, volumul nu oferă decât indicații sumare: suficiente, oricum, pentru ca cititorul să ia aminte la punctele controversate și să ia cunoștință de argumentele formulate.

Nivelul comunicărilor și al dezbaterilor răspunde așteptărilor trezite de valoarea vorbirilor, prezentarea grafică a volumului e demnă de importanța conținutului. În ansamblu, o culegere care face cinste celor ce au pregătit-o și Centrului național al cercetării științifice, care a acceptat s-o patroneze.

D. M. Pippidi

GABRIELLA LONGEGA, *Arsinoe II* (Universită degli Studi di Padova. Pubblicazioni dell'Istituto di Storia antica, VI), Roma, „L'Erma” di Bretschneider, 1968, 143 p. + 2 pl.

Povestea unei vieți zbuciumate ca aceea a reginei de care se ocupă Gabriella Longega (o elevă a istoricului de la Padova, Franco Sartori) ar fi putut lua lesne înfățișarea unei vieți romanțate, altele sînt evenimentele senzaționale în care eroina s-a găsit amestecată sau pe care le-a dezlănțuit. Fiică a lui Ptolemaios I „Mintuitorul”, soață a lui Lysimach, fost tovarăș de arme al tatălui ei, apoi a lui Ptolemaios „Trăznetul”, propriu-i frate (devenit o vreme rege al Macedoniei), apoi a altui frate, Ptolemaios al II-lea, rege al Egiptului de la 285 la 245, alături de care avea să cunoască perioada-i din viață cea mai calmă și mai glorioasă, Arsinoe II — lăudată în viață și după moarte de poeți și de supuși — se învrednicește în ochii istoricilor din zilele noastre nu numai de un interes legitim, dar și de o respectuoasă admirație. Ceea ce francezii numesc „prejudecată favorabilă” operează din plin în cazul ei, făcînd să i se atribuie însușiri și realizări pe care nu le putem verifica și care în mod firesc ar trebui puse în seama succesivilor ei soți — buni sau răi —, pe care se presupune a-i fi dinamizat și îndemnat spre fapte pe care altminteri nu le-ar fi săvîrșit. Acum, nu-i greu de văzut că un om de vîrstă și cu experiența lui Lysimach, crescut la școala lui Alexandru și călît în expediții care-i ocupaseră o bună parte din viață, n-avea mare lucru de învățat fie și de la o fetească deșteaptă, dar Arsinoe în momentul cînd devenea regină a Traciei. Rolul acesteia s-a putut face simțit în intrigile care au înșingurat casa lui Lysimach, ducînd la executarea lui Agatocle, dar chiar în acest caz adevărul e anevoie de desprins din măturile celor vechi, toate fragmentare și toate părtinitoare. În privința lui Keraunos, acest criminal înnașcut, ucigaș al binefăcătorului său Seleucos și al tuturor rudelor care au avut nefericirea să-i cadă în mînă, nici măcar autoarea de a cărei carte ne ocupăm nu cutează să pretindă că ar fi fost influențat de Arsinoe. În schimb, cînd e vorba de Ptolemaios II, a cărui domnie reprezintă în istoria Egiptului o perioadă de organizare și consolidare superioară oricărei alte domnii a vreunui suveran lagid — cu excepția, poate, a Mintuitorului —, nu vîd cu ce drept se presupune că ar fi trăit „da debole e da inetto, dimostrandosi privo di „spina dorsale”. O asemenea afirmație n-are altă justificare decît aceea — îndoielnică — de a putea atribui meritul tuturor marior realizări ale domniei Filadelfului unei regine despre care Gabriella Longega tine să ne

asigure că ar fi fost o personalitate pulcrnică, — un adevărat geniu politic, — chiar dacă de o moralitate contestabilă. „Benché la tradizione nulla abbia osato dire del suo carattere, gli atti di governo compiuti negli ultimi anni sono sufficienti a far capire che la natura della volitiva regina si era vieppiu inasprita. Il suo maggior difetto, l'ambizione, che abbiamo notato in lei da adolescente e da donna matura, sulle soglie della vecchiaia si era accentuato fino a divenire quasi una malattia. Come dai suoi ritratti la bellezza svaniva per lasciar posto unicamente ai segni del tempo, così il suo animo perdeva anche quel poco di umano che aveva posseduto, ed ella, alla fine, operò per un unico scopo: la gloria del proprio nome”.

Observațiile de pînă aci ar putea da impresia că întreaga carte a tinerei cercetătoare se reduce la această teză. E o greșeală pe care țin s-o previn, arătînd că în realitate autoarea reconstituie viața reginei în cadrul istoric în care s-a desfășurat, pornind de la o bună cunoaștere a perioadei, în ansamblu, și ținînd seamă de izvoarele a căror reexaminare a întreprins-o cu tragere de inimă. Se poate spune, în aceste condiții, că lucrarea ne oferă în vreo privință rezultate noi? — N-aș îndrăzni s-o afirm, chiar dacă în analiza cutărui decret de cinstire votat de delieni (IG XI 4,542 = *Syll*³, 381) Gabriella Longega crede a fi descoperit nu știu ce proiect de alianță între Lysimach și insulari, pornit din inițiativa reginei, sau dacă, din existența unei serii de localități cu numele Arsinoe, încearcă să scoată dovada unor acțiuni precise ale perechii regești în cutare sau cutare regiune a lumii eline intrate în sfera lor de influență.

Cît vorbim de Lysimach, mi se pare necesar să notez că relatarea revoltei cetățîlor din Pontul Stîng împotriva regelui Traciei (p. 20 urm.) e confuză și că folosirea termenului *Pentapolis* pentru a vorbi de ele, într-o vreme cînd nu exista încă un *koinon* pontic, e un abuz, chiar dacă exemplul li vine de la Giovanna Saitta. O greșeală mi se pare și presunerea (de data aceasta împrumutată lui Geyer) cum că Lysimach ar fi urmărit cuceriri de teritorii la stînga Dunării, — de unde războaiele cu Dromichaïtes. Alte interpretări și precizări s-au adus în această privință în unele lucrări apărute prin părțile noastre, dar se vede că ecoul lor n-a ajuns pînă la Padova.

D. M. Pippidi

THEODOR MOMMSEN, *The Provinces of the Roman Empire. The European Provinces*. (Selections from *The History of Rome*, vol. V, Book 8). Edited with an Introduction by T. Robert S. Broughton, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1968, 363 p. in 16° (numeroase hărți afară din text).

Lucrarea aci anunțată face parte dintr-o colecție intitulată *Clasic European Historians*, îngrijită de Leonard Krieger și tipărită de Universitatea din Chicago. Ce alți istorici vor mai fi fost editați în aceeași serie, sau își așteaptă rîndul, nu ni se spune limpede, dar e evident că alegerea lui Mommsen e deosebit de fericită, fie că ne gîndim la calitatea lucrării alese pentru a-l face cunoscut publicului american, fie la puternica personalitate a autorului ori la rolul său în dezvoltarea istoriografiei moderne despre lumea veche.

În această din urmă privință, Introducerea lui T. Robert S. Broughton oferă cititorului informațiile necesare, schițînd cu obiectivitate munca urieșească și însușirile excepționale ale autorului atîtor opere capitale, încă nelocuite, totodată organizator al celei mai vaste întreprinderi științifice colective a sec. al XIX-lea: *Corpus inscriptionum Latinarum*. Recunoscînd cu căldură aceste mari merite, paginile la care mă refer nu uită să sublinieze înflurirea profundă exercitată de Mommsen asupra științei antichității din zilele noastre, în ansamblu și în numeroasele-i ramuri speciale: epigrafie, papirologie, numismatică, prosopografie, istorie a